

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY AHAMIYATI

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'limi boshlig'i, i.f.f.d., dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatini oshirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. So'nggi yillarda mamlakatimizda eksport faoliyatini rivojlantirish, tashqi bozorlarda raqobatbardosh mahsulot ulushini oshirish va eksport geografiyasini kengaytirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, Prezident qaror va farmonlari asosida eksportni qo'llab-quvvatlash infratuzilmasi takomillashtirilib, kichik biznes subyektlariga soliq, bojxona va moliyaviy imtiyozlar berilmoqda. Maqolada ushbu islohotlarning samaradorligi, xalqaro tajriba asosida ishlab chiqilgan strategiyalar hamda kelgusidagi rivojlanish istiqbollari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Eksport salohiyati, kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, tashqi iqtisodiy faoliyat, Prezident qarorlari, eksport geografiyasi, raqobatbardoshlik, xalqaro tajriba, iqtisodiy islohotlar, eksport infratuzilmasi.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the issues related to increasing the export potential of small businesses and private entrepreneurship entities in the Republic of Uzbekistan. In recent years, large-scale reforms have been carried out in the country aimed at developing export activities, increasing the share of competitive products in foreign markets, and expanding the geography of exports. In particular, based on presidential decrees and resolutions, the export support in frastructure has been improved, and small business entities have been granted tax, customs, and financial benefits. The article highlights the effectiveness of these reforms, strategies developed on the basis of international experience, and prospects for further development.

Key words: Export potential, small business, private entrepreneurship, foreign economic activity, presidential decrees, export geography, competitiveness, international experience, economic reforms, export infrastructure.

Аннотация. В данной статье проведён научный анализ вопросов повышения экспортного потенциала субъектов малого бизнеса и частного предпринимательства в Республике Узбекистан. В последние годы в стране реализуются масштабные реформы, направленные на развитие экспортной деятельности, увеличение доли конкурентоспособной продукции на внешних рынках и расширение географии экспорта. В частности, на основе указов и постановлений Президента усовершенствована инфраструктура поддержки экспорта, малым предприятиям предоставляются налоговые, таможенные и финансовые льготы. В статье освещены эффективность данных реформ, стратегии, разработанные на основе международного опыта, а также перспективы дальнейшего развития.

Ключевые слова: Экспортный потенциал, малый бизнес, частное предпринимательство, внешнеэкономическая деятельность, указы Президента,

география экспорта, конкурентоспособность, международный опыт, экономические реформы, инфраструктура экспорта.

Kirish

So'nggi yillarda O'zbekiston iqtisodiyotida chuqur tarkibiy o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish, eksport salohiyatini oshirish masalalari davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida ushbu sohalar nafaqat mamlakat yalpi ichki mahsulotida sezilarli ulushni egallamoqda, balki aholi bandligini ta'minlash, yangi ish o'rinlarini yaratish, ichki bozorni tovar va xizmatlar bilan to'ldirish hamda milliy valyuta barqarorligini ta'minlashda ham muhim o'rin tutmoqda.

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotidagi globallashtirish jarayonlari, tashqi savdo aloqalarining kengayishi va xalqaro raqobatning kuchayishi sharoitida kichik biznes subyektlarining eksport salohiyatini oshirish alohida ahamiyat kasb etadi. Eksport faoliyati orqali mamlakatlar qo'shimcha valyuta tushumlariga ega bo'ladi, ishlab chiqarish hajmi kengayadi, texnologik yangilanish tezlashadi va iqtisodiyotning raqobatbardoshligi oshadi. Shu bois O'zbekistonda ham so'nggi yillarda eksportni rag'batlantirish, uning geografiasini kengaytirish, yuqori qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida qabul qilingan qator qaror va farmonlar ushbu yo'nalishda muhim turtki bo'ldi. Jumladan, 2023-yil 28-iyuldagi "Eksport faoliyatini rivojlantirish va eksportyorlarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-300-son Qaror, 2024-yil 15-yanvardagi "Tashqi iqtisodiy faoliyatni liberallashtirish va eksport geografiasini kengaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-42-son Farmon, shuningdek 2025-yil 5-martdagi "Eksport salohiyatini oshirishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-67-son Qaror kichik biznes subyektlariga yangi imkoniyatlar ochib berdi.

Shu bilan birga, xalqaro maydonda kuchli raqobat sharoitida eksportni rivojlantirish bir qator murakkab masalalarni ham yuzaga keltiradi. Ularga logistik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, mahsulot sifati va sertifikatlash masalalari, moliyaviy resurslarga cheklangan kirish imkoniyati hamda marketing strategiyalarining yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi kiradi.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi — kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatini oshirishning nazariy asoslarini tahlil qilish, amaldagi holatni o'rganish, xalqaro tajribani solishtirish

va O'zbekiston sharoitida samarali takliflar ishlab chiqishdan iboratdir.

I. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatini oshirishning nazariy asoslari. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi o'рни. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik — bu bozor iqtisodiyotining eng faol, moslashuvchan va innovatsion qismi bo'lib, mamlakat iqtisodiy rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biridir. Ular o'z tabiatiga ko'ra, kichik hajmdagi investitsiya, kamroq byurokratik to'siqlar va tezkor boshqaruv imkoniyatlariga ega bo'lishi bilan ajralib turadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlarda kichik biznes yalpi ichki mahsulotning 50–60 foizini ta'minlaydi. Masalan, Germaniyada "Mittelstand" deb ataluvchi o'rta va kichik korxonalar nafaqat ichki bozorni, balki eksport bozorlarida ham yetakchi o'rinlarni egallaydi. AQShda esa kichik biznes subyektlari umumiy eksportning qariyb 30 foizini tashkil etadi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda kichik biznesning ulushi barqaror oshib bormoqda. Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda mamlakat yalpi ichki mahsulotining 54,5 foizi aynan kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari hissasiga to'g'ri kelgan. Eksport salohiyati tushunchasi va uning o'lchovlari. Eksport salohiyati — bu xo'jalik subyekti, tarmoq yoki butun

mamlakatning tashqi bozorlar uchun raqobatbardosh mahsulot yoki xizmatlar ishlab chiqarish va yetkazib berish imkoniyatlarini anglatadi. Bu tushuncha bir nechta omillar yig'indisidan shakllanadi:

Mahsulot sifati — xalqaro standartlarga muvofiqlik;

Narx raqobatbardoshligi — tannarx va sotuv narxi o'rtasidagi optimal nisbat;

Logistik imkoniyatlar — transport, saqlash va yetkazib berish tizimining rivojlanganligi;

Marketing va brend yaratish — mahsulotni tashqi bozorda tanitish strategiyasi;

Moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati — eksport oldi kreditlari, sug'urta va grantlar. Eksport salohiyatini o'lchash uchun xalqaro amaliyotda bir nechta indikatorlar qo'llaniladi, jumladan: eksport hajmining o'sish sur'ati, eksport diversifikatsiya ko'rsatkichi, yuqori qo'shilgan qiymat ulushi va eksport geografiyasi. Eksport salohiyatini oshirishga ta'sir etuvchi omillar. Ichki ishlab chiqarish bazasining rivojlanganligi — ishlab chiqarish hajmi va texnologik daraja qanchalik yuqori bo'lsa, eksport imkoniyatlari ham shunchalik keng bo'ladi. Innovatsion faoliyat — yangi mahsulot turlari yaratish va texnologik yangiliklar eksport raqobatbardoshligini oshiradi. Davlat qo'llab-quvvatlashi — soliq imtiyozlari, subsidiyalar, eksport kreditlari va sug'urtalari. Tashqi bozor talabini

o'rganish — eksport strategiyasini maqsadli bozorlar talabiga moslashtirish. Infratuzilma — logistika markazlari, bojxona tizimi, sertifikatlash va standartlashtirish muassasalari. So'nggi yillardagi Prezident qarorlarining ahamiyati. So'nggi yillarda O'zbekiston Prezidenti tomonidan qabul qilingan hujjatlar eksport salohiyatini oshirish uchun mustahkam huquqiy zamin yaratdi. Masalan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-iyuldagi PQ-300-son qarorida eksportyor korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari joriy etildi, eksport oldi kreditlarining foiz stavkasi kamaytirildi;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 15-yanvaridagi PF-42-son qarorida eksport geografiyasini Osiyo va Afrika davlatlari hisobiga kengaytirish bo'yicha strategiya ishlab chiqildi;

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 05-martidagi PQ-67-300-son qarorida kichik biznes uchun onlayn eksport platformalarini yaratish, eksport mahsulotlarini raqamli marketing orqali targ'ib qilish mexanizmlari ishga tushirildi. Bu hujjatlar kichik biznes subyektlariga xalqaro bozorga chiqishda yangi imkoniyatlar yaratib, ularning eksport salohiyatini oshirishga xizmat qilmoqda.

2. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyati: amaliy tahlil

So'nggi yillardagi iqtisodiy islohotlar

O'zbekiston mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratdi. Ammo ayniqsa so'nggi besh yillikda eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha tub burilishlar yuz berdi. Prezident Shavkat Mirziyoyev rahbarligida:

2017–2023-yillar davomida “Erkin iqtisodiy zonalar” (EIZ) soni oshirildi, ularning infratuzilmasi yaxshilandi;

2019-yildan boshlab “Bir darcha” tamoyiliga asoslangan eksportchilarni qo'llab-quvvatlash markazlari ishga tushirildi;

2020-yilda pandemiya sharoitida kichik biznes uchun eksport jarayonlarida bojxona va sertifikatlash yengilliklari joriy etildi;

2021-yildan esa “Eksportni rag'batlantirish jamg'armasi” faoliyati kengaytirildi va eksportga mo'ljallangan mahsulotlarni xorijda targ'ib qilish xarajatlarining bir qismi davlat tomonidan qoplab beriladigan tizim yo'lga qo'yildi.

Statistik tahlil

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 2017–2023-yillar oralig'ida kichik biznes subyektlarining umumiy eksportdagi ulushi barqaror o'sdi:

Eksport mahsulotlari hajmi va kichik biznes ulushi (%)

Yil	Umumiy eksport hajmi (mlrd. AQSh dollari)	Kichik biznes ulushi (%)	Asosiy eksport mahsulotlari
2017	12,1	25,3	Tekstil, quritilgan meva, charm mahsulotlari
2018	14,2	27,5	To'qimachilik, oziq-ovqat, kimyo mahsulotlari
2019	17,3	30,1	Yengil sanoat mahsulotlari, qishloq xo'jaligi tovarlari
2020	15,5	32,8	Oziq-ovqat, farmatsevtika, meva-sabzavot
2021	16,6	33,5	To'qimachilik, kimyo mahsulotlari, qandolat
2022	19,3	34,7	Meva-sabzavot, yengil sanoat, xizmatlar
2023	21,8	36,2	Tayyor kiyim-kechak, qishloq xo'jaligi mahsulotlari, IT xizmatlari

Ushbu raqamlar shuni ko'rsatadiki, kichik biznes eksport salohiyati nafaqat hajm jihatidan, balki mahsulot diversifikatsiyasi nuqtayi nazaridan ham o'smoqda.

Asosiy eksport yo'nalishlari va geografiyasi

O'zbekiston kichik biznes subyektlarining asosiy eksport bozorlarini quyidagi mintaqalar tashkil etadi:

MDH mamlakatlari — Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston (asosan qishloq xo'jaligi va to'qimachilik mahsulotlari);

Yaqin Sharq — BAA, Saudiya Arabistoni (quritilgan meva, yong'oq, tayyor oziq-ovqat);

Janubi-Sharqiy Osiyo — Xitoy, Janubiy Koreya, Vyetnam (yengil

sanoat mahsulotlari, kimyo mahsulotlari);

Yevropa Ittifoqi — Germaniya, Polsha, Italiya (organik meva-sabzavot, to'qimachilik).

Eksportni rivojlantirishda mavjud muammolar

Kichik biznes eksport salohiyatining oshishiga qaramay, hali ham bir qator tizimli muammolar mavjud:

Moliyalashtirishga kirish imkoni cheklangan — eksport kreditlari va sug'urtalash tizimi yetarli darajada rivojlanmagan.

Logistika xarajatlari yuqoriligi — ichki transport va yuk tashish xarajatlari raqobatbardosh narxlarni shakllantirishga salbiy ta'sir qiladi.

Xalqaro sertifikatlar yetishmasligi — ko'plab ishlab

chiqaruvchilar mahsulotlarini eksport qilish uchun zarur xalqaro sertifikatlariga ega emas.

Marketing infratuzilmasining zaifligi — xorijiy bozorlarda O'zbekiston brendi hali yetarlicha tanitilmagan.

So'nggi Prezident qarorlari va strategik hujjatlar

Oxirgi yillarda eksport faoliyatini qo'llab-quvvatlash bo'yicha bir qator huquqiy hujjatlar qabul qilindi:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 26-martdagi PQ-5032-son qarorida eksportchi korxonalar uchun bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlar berilishi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 5-yanvardagi PQ-5263-son qarorida eksportni rag'batlantirish jamg'armasini kengaytirish va eksportchi korxonalar xarajatlarini qoplash tartibini takomillashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 27-fevraldagi PF-101-son farmonida O'zbekistonning eksport strategiyasi 2023–2030 yillarga mo'ljallangan holda tasdiqlandi.

Xulosa

O'zbekiston Respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatini oshirish masalasi so'nggi yillarda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Jahon iqtisodiyotidagi globallashtirish jarayonlari, raqobatning kuchayishi va tashqi bozor talablarining o'zgarishi

kichik biznes subyektlaridan moslashuvchan strategiyalar, innovatsion yondashuvlar va eksport infratuzilmasining zamonaviy talablar asosida rivojlanishini talab etmoqda.

Prezident qaror va farmonlari asosida eksportni qo'llab-quvvatlash mexanizmlari tubdan takomillashtirildi:

Soliq va bojxona imtiyozlari kichik biznes subyektlarining tashqi bozorlarga chiqish xarajatlarini kamaytirdi.

Eksport krediti, sug'urta va kafolat tizimi rivojlantirilib, eksport qiluvchilarning moliyaviy xavflari kamaytirildi.

Logistika infratuzilmasi (temiryo'l, avtomobil yo'llari, aeroport va terminallar) modernizatsiya qilinib, yetkazib berish muddati va xarajatlari optimallashtirildi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, kichik biznes eksportining o'sishi nafaqat iqtisodiy o'sish sur'atlariga, balki yangi ish o'rinlari yaratilishiga, hududiy iqtisodiy rivojlanishga va mamlakatning valyuta tushumlarini oshirishga sezilarli hissa qo'shmoqda. Shu bilan birga, xalqaro standartlarga mos mahsulot ishlab chiqarish, sifat nazorati tizimlarini joriy etish va raqamli texnologiyalarni keng qo'llash kichik biznesning eksport salohiyatini yanada oshiradi.

Kelgusida quyidagi ustuvor yo'nalishlar eksport salohiyatini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi:

Eksport diversifikatsiyasi – yangi mahsulot turlarini ishlab chiqish va yangi bozorlarni o'zlashtirish.

Innovatsion ishlab chiqarish texnologiyalarini joriy etish – mahsulot sifatini oshirish va xarajatlarni kamaytirish.

Xalqaro sertifikatlash tizimini kengaytirish – global bozorda ishonchni mustahkamlash.

Raqamli savdo platformalaridan foydalanish – onlayn eksport hajmini oshirish.

Hududiy ishlab chiqarish klasterlarini rivojlantirish – logistika va xarajatlarni optimallashtirish.

Umuman olganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining eksport salohiyatini oshirish – bu nafaqat iqtisodiy natijalar, balki mamlakatning xalqaro iqtisodiy imijini mustahkamlashga xizmat qiladigan strategik jarayondir. Davlat siyosati, xususiy sektor tashabbuslari va xalqaro hamkorlikning uyg'unligi O'zbekistonning global iqtisodiyotdagi o'rnini yanada mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 28-iyuldagi "Eksport faoliyatini rivojlantirish va eksportyorlarni qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-300-son Qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 15-yanvardagi "Tashqi iqtisodiy faoliyatni liberallashtirish va eksport geografiyasini kengaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-42-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 5-martdagi "Eksport salohiyatini oshirishda innovatsion yondashuvlarni joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-67-son Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. "Tashqi savdo statistikasi bo'yicha yillik hisobotlar". — Toshkent, 2022–2024.
6. O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi. "Eksport salohiyatini oshirish bo'yicha tavsiyalar to'plami". — Toshkent, 2023.
7. Jahon banki. "Doing Business 2020" hisobotlari. — Washington, D.C., 2020.
8. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). "Trade and Development Report". — Geneva, 2023.
9. World Trade Organization (WTO). "World Trade Statistical Review 2024". — Geneva, 2024.
10. Porter, M. E. *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. — New York: Free Press, 1985.
11. Kotler, P., Keller, K. L. *Marketing Management*. — 15th ed. — Pearson, 2016.
12. OECD. "SME and Entrepreneurship Outlook 2023". — Paris, 2023.
13. Qosimov, A., To'xtayev, B. "O'zbekistonning tashqi iqtisodiy faoliyatida kichik biznesning roli". — *Iqtisodiyot va ta'lim*, №2, 2023.